

İKTİSADİ DÜŞÜNCE TARİHİ

WILLIAM J. BARBER

VakıfBank Kültür Yayınları: 00124
İktisat: 006

İKTİSADİ DÜŞÜNCE TARİHİ
WILLIAM J. BARBER

Özgün adı
A History of Economic Thought

Türkçesi
İhsan Durdu

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Dizim
Hüsniye Karaer

Kitap Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Mustafa Sacid Öztürk

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021
© W. J. Barber, 2009

ISBN 978-625-7447-35-5

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Published in the United States under the title A History of Economic Thought by W. J. Barber. Copyright W. J. Barber, 2009. Originally published by Penguin Books, 1967. First edition by Wesleyan University Press, 2009.

Baskı
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul
Tel: 0 212 412 1700
www.mega.com.tr - info@mega.com.tr
Sertifika No: 44452

1. Baskı: Aralık 2021
2. Baskı: Ağustos 2025

İKTİSADİ DÜŞÜNCE TARİHİ

WILLIAM J. BARBER

TÜRKÇESİ
İHSAN DURDU

WILLIAM J. BARBER

Wesleyan Üniversitesi'nde İktisat Profesörü'dür. 1925 yılında doğan Barber, Harvard ve Oxford Üniversitelerinde öğrenim gördü. Felsefe, siyaset ve iktisattan yüksek dereceyle mezun olduktan sonra Oxford Nuffield College'de çalıştı, daha sonra Balliol College'de okutman olarak görev yaptı. Doktor ünvanını aldığı 1957 yılından sonra Wesleyan Üniversitesi'nde çalıştı. İktisat teorisi, iktisadi düşünce tarihi ve iktisadi analizlerin siyasete uygulanması üzerinde uzun süredir çalışmakta olan Profesör Barber'in eserlerinin bazıları şunlardır: *The Economy of British Central Africa* (1961), *British Economic Thought and India, 1800-1858* (1975). Barber, Brookings Institution'ın ABD'deki ücret-fiyat politikası çalışmalarına katkı sağlamıştır.

İHSAN DURDU

İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunudur. İngilizce öğretmenliği yapmaktadır ve çeşitli eserleri İngilizce'den dilimize kazandırmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Prolog	11

BİRİNCİ BÖLÜM KLASİK İKTİSAT

Takdim	19
--------	----

Kısım 1: Adam Smith ve Klasik Analizin Çatısı	25
1. Adam Smith (1723-1790)	27
2. <i>Milletlerin Zenginliği</i> 'nin Kuramsal Temeli	30
3. Değer Analizi	34
4. Gelir Dağılımı Analizi	44
5. Sermaye Birikimi Analizi	52
6. Adam Smith ve İktisat Siyaseti	56
7. Adam Smith'in Başarıları	59

Kısım 2: Klasik Sistemde Detaylandırma ve Bölünmeler:

Thomas Robert Malthus	61
1. Thomas Robert Malthus (1766-1834)	63
2. Nüfus Yasası	65
3. Malthusyen Zirai Üretim Yasaları	73
4. Malthus ve Piyasa Yasası	77
5. Malthus ve İktisat Siyaseti	83

Kısım 3: David Ricardo ve Klasik Analizin Formülizasyonu	87
1. David Ricardo (1772-1823)	89
2. Ricardo'nun Analitik Programı	91
3. Ricardo'nun Değer Teorisini Yeniden Formüllendirishi	95

4. Ricardo ve Ekonominin Uzun Vadede Görünüşü	100
5. Ricardo'nun İktisat Politikasına Dair Görüşleri	103
Kısım 4: John Stuart Mill'in Revizyonizmi	107
1. John Stuart Mill (1806-1873)	109
2. Değere Yaklaşımda Değişiklik	111
3. Üretim ve Dağılım Yasalarıyla İlgili Revizyonist Görüş	114
4. Zımni Hedeflerin Revizyonu	117
5. Mill ve İktisat Politikası	120
Klasik İktisada Ek	123

İKİNCİ BÖLÜM

MARXGİL İKTİSAT

Takdim	135
Kısım 5: Karl Marx ve <i>Das Kapital</i> İktisadı	143
1. Karl Marx (1818-1883)	143
2. Marx ve Klasik Gelenek	145
3. Değer Analizi	150
4. Artı Değer, Değişken Sermaye ve Sabit Sermaye Kavramları	153
5. Birikim Analizi	156
6. Bölüşüm Analizi	166
7. Marxçı Bunalım (Kriz) Teorisi	171
Marxgil İktisada Ek	177

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NEOKLASİK İKTİSAT

Takdim	189
Kısım 6: Alfred Marshall ve Neoklasik İktisadın Çerçevesi	195
1. Alfred Marshall (1842-1924)	196
2. Fiyat Analizi Yaklaşımı	198
3. Bölüşüm Teorisi	206
4. Üretim Teorisi	209
5. Rekabet Düzeninin Özellikleri	214
6. Marshall'ın Düşüncesinin Derneşik Boyutu	218
7. Marshall'ın Uzun-Dönemde İktisadi Değişim Üzerine Düşünceleri	223
8. Marshall ve İktisat Politikası	226
Kısım 7: Neoklasik Temaların 1914 Öncesi Varyasyonları	231
1. Leon Walras ve Lozan Neoklasisizmi	231
2. John Bates Clark ve Amerikan Neoklasisizminin İlk Evresi	238
3. Eugen Von Böhm-Bawerk ve Avusturya Ekolü	241
4. Knut Wicksell ve İsveç Neoklasisizmi	245
Neoklasik İktisada Ek	249

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KEYNESYEN İKTİSAT

Takdim	259
Kısım 8: Keynes'in Genel Teori'sinin İktisadı	263
1. John Maynard Keynes (1883-1946)	263
2. Genel Teori'nin Analitik Sorunu	265
3. Say Yasası'na Saldırı ve Para Yorumu	267
4. Faiz Oranının Yeniden Yorumlanması	272
5. Keynesyen Tasarruf ve Yatırım Analizi	275
6. Yatırımın Oluşumu	277
7. Keynesyen Analiz ve Toplu Dengenin Teşekkülü	281
8. Keynesyen İstihdam Teorisi	285
9. Keynesyen Analizde İktisat Politikası	287
10. Daha Geniş Çaplı Etkiler	289
Keynesyen İktisada Ek	293
Epilog	299
Dizin	301

ÖNSÖZ*

Bu eser sistematik iktisadi düşüncelerin gelişimini ele almaktadır. Bununla birlikte, iktisat söylemine tarih boyunca yapılmış dikkate değer katkıların bir dökümünü yapmak için kaleme alınmamıştır. Dolayısıyla, eserleri tartışılan yazarların düşüncelerini eksiksiz gözden geçirmeyi de hedeflememektedir. Bu çalışmanın daha sınırlı olmakla birlikte daha iddialı bir amacı vardır: Son iki yüzyıl içinde gelişmiş dört farklı iktisadi muhakeme tarzının özelliklerini, bu geleneklerin önde gelen temsilcilerinin eserlerini gözden geçirerek incelemek.

Acımasız seçiciliğine karşın bu usulün pek çok faydalı yanı vardır: Ele alınacak entelektüel sistemlerin, yani klasik, Marksist, neoklasik ve Keynesyen düşünce sistemlerinin, hepsi de iktisat evreninin doğası ve insanların onunla en etkili şekilde boğuşma yolları hakkında değişik içgörüler kazandırmaktadır. Bu sistemlerin kapsadıkları fikirler onları ortaya koyanlardan daha uzun ömürlü olmuş ve formüle edilmelerine temel teşkil eden sorunlardan oldukça farklı sorunları ele alacak hâle getirilmişlerdir. Bu yüzden, geçmişte kurgulanmış temel teorik sistemlerin özelliklerini incelemek her zaman işe yarar. Mantıksal açıdan tutarlı bir iktisadi düşünceler bütünü kadar yeryüzünde ölümsüzlüğe yaklaşan az şey vardır.

* Değerli ağabey Mustafa Özel'in bu eserin çevirine katkısı terimlerin tashihiyle sınırlı kalmadı. Çeviri ve çevirmen onun yapıcı önerilerine çok şey borçlu. –İhsan Durdu

Yukarıda kabaca tarif edilen programın okuyucuya zengin iktisat teorisi literatürünün sunduğu ana analitik sistemlerin doğasını ve önemini değerlendirmede yararlı bir katkıda bulunacağı umulmaktadır. Bununla birlikte bu program başlangıçtan öte bir şey veremez. Bütünüyle doyurucu bir iktisadi analiz kavrayışı elde etmek isteyenlerin onun büyük dehalarıyla doğrudan doğruya boğuşmaları gerekir. Eğer bu çalışma okuyucularından bazı-
larını iktisat teorisinin klasik eserlerini derinlemesine incelemeye yönlendirebilirse müellif kendini ödüllendirilmiş sayacaktır.

PROLOG

İktisat tarihi niçin incelenmelidir? Bir şüpheci, telif hakkı sona ermiş herhangi bir iktisat teorisi çalışmasına Hume'un metafizik risaleleri için önerdiği muamelenin uygulanması gerektiğini ileri süren, en azından görünüşte etkili bir argümanlar dizisi ortaya koyabilir: Bu eserler *yakılmalı*lar. Gerçekten bu görüşü destekleyenler; dünyadan göçmüş iktisatçıların yazmış oldukları şeylerin, hatanın sürdürülmemesi için unutulmaları gereken modası geçmiş doktrin ambarları olduklarını savunmaya hazır olmalıdırlar.

Tarihsel incelemelere yöneltilecek itiraz iktisat disipliniyle sınırlı değildir. James Bryant Conant, Harvard rektörü olarak bilim tarihi dersi verirken benzer bir sorunu ele almıştı. Kendisinin ifadesine göre bunu yaparken bazı endişeler duyuyordu. Eğer Conant zeki insanların bir zamanlar *phlogiston* teorisini inançla nasıl destekleyebilmiş olduklarını öğrencilerine aktarmada başarılı olmuş olsaydı, bu insanlar bilim adamlarının yetişmelerine zarar verebilirdi. Conant, sahip oldukları entelektüel mirasa karşı genç kuşakları uyarmaktan elde edilecek yararın bu gibi tehlikeleri telafiye yetip de artacağı yargısına varmıştı.

Geçmişin ciddi bir şekilde incelenmesine daha yumuşak bir diğer itiraz bugün daha yaygındır. Günümüz meselelerinin tüm entelektüel enerjimizi, hatta daha fazlasını gerektirdiği makul bir biçimde ileri sürülebilir. Kaçınılmaz olarak zararlı olmakla birlikte eski eserleri canlandırmanın pahalı bir lüks olduğu düşünülebilir.

Asli amacı ne olursa olsun bu sistemli uğraşının bir yanlış kaynak tahsisi olduğu ileri sürülebilir. Bundan eski teorilerin tümüyle görmezden gelmenin tavsiye edildiği anlamı çıkmaz. Bu görüş yanlısı bazı kişiler, atalarının hatalarını ortaya çıkararak yetenekli öğrencilerin kendilerini geliştirebilecekleri gerekçesiyle iktisat teorisi tarihine yer vermenin doğru olduğunu ortaya koyacaklardır.

Bu mantıkla, kendilerini okumaktan hoşnut kalmak için kişinin ne eski iktisatçıları yüceltmesi, ne de onların kusurlarına kör olması gerekir. Onların eserlerine bu tür bir yaklaşım kolayca kendisini onların düşüncelerinin karikatürlerine teslim eder ve bu öncülerin analiz ustalıklarına adaletsizlik etmiş olur. Bu, başka bir talihsiz sonuca da yol açabilir. Modern teoriler, böyle oldukları dile getirilmemekle birlikte, geçmişte ortaya konmuş teorilerden her türlü amaç için daha üstün olarak kabul edilirler. İktisadi analiz, gelişim süreci içerisinde, özellikle de son iki yüzyılda elbette büyük mesafeler kat etmiştir. Fakat bu gelişmeye katkıda bulunmuş olan literatüre kendi kendini kutlar gibi yaklaşmak, sürmekte olan kurumsal gelişmenin geleceği için iyi bir işaret taşımayan yaygın bilgiğe evrensel bir gerçeklik niteliği isnat eder.

İktisadi düşüncelerin tarihsel yönden incelenmelerinin sürdürülmesi için insani açılardan güçlü bir gerekçe gösterilebilir. Geçmişin entelektüel devleriyle irtibatın kendine has ödülleri vardır. Bu temasın temin ettiği saf entelektüel zevkin –ve muhayyilemizi zaman ve mekanımızın sınırlamalarından kurtarma yeteneğinin– kanıtlanmaya ihtiyacı yoktur. Bu görüş reddedilemez olabilir. Bununla birlikte, pragmatik kafalı bir çağ için bütünüyle inandırıcı olması olası değildir. Bereket versin, eski kuramsal teorilerle ilgili araştırmalar çağa uygunluğu son derece önemseyen kişilere sunacak çok daha fazla gerekçeye sahiptir. Geçmişe ait fi-

kirlerin birçoğu, iyi-kötü, varlıklarını sürdürmekte ve hepimizin hayatını etkilemektedirler. Bu yüzyılın en seçkin iktisatçısı şu satırları bu düşünceyle kaleme almıştı:

İktisatçıların ve siyaset felsefecilerinin fikirleri, doğru da olsalar yanlış da, genellikle anlaşıldıklarından daha güçlüdürler. Gerçekte dünyayı yönetenler onlardır. Hatta dünyayı güden, büyük ölçüde bu fikirlerdir. Entelektüel etkilerden bütünüyle azade olduklarına inanan pratik insanlar genellikle dünyadan göçmüş bir iktisatçının köleleridirler. Gaipen olmadık sesler işiten otorite makamındaki deliler, cinnetlerini birkaç yıl öncesine ait akademik bir çırpıştırmadan damıtmaktadırlar. Fikirlerin tedricî tasallutu karşısında müktesep hakların (çıkar çevrelerinin) gücünün çok fazla abartıldığına inanıyorum.¹

Bununla birlikte, modern dünyanın ve onun şekillenmesine katkıda bulunmuş fikirlerin daha eksiksiz bir takdiri, geçmişin kuramsal sistemlerini tefekkürden elde edilecek yegane pratik kazanç değildir. Karmaşık iktisadi olayların künhüne vakıf olmak isteyen kişi, içinde iktisadi hayatın akışının ele alınabilir boyutlara indirgenebileceği bir referans çerçevesine muhtaçtır. Gözlemlemekte olduğumuz dünyanın kavranabilir olması ancak böyle bir düzenleyici çerçeve sayesinde gerçekleşebilir. Aksi hâlde, iktisadi olaylar üzerinde önemli etkileri bulunan şeyleri önemsiz olanlarından ayırt etmek için bir kıstasa sahip değiliz demektir.

Bu esaslı işlemin gerçekleştirilmesi genellikle farklı cüzleri arasındaki iç ilişkileri ortaya koymak için bir ekonomik sistemin veya bir *modelin* soyut bir resmini çizme tekniğiyle olur. Mevcut iş bölümünde bu görev çoğunlukla profesyonel ikti-

1. John Maynard Keynes *The General Theory of Employment, Interest and Money* (Macmillan, Londra, 1949) s. 983.

satçılara düşmektedir. Bu iş başkaları tarafından da yapılabilir ki, geçmişte amatör iktisatçılar sık sık bu işi üstlenmişlerdir. Düşünceye rehberlik eden *modellerin* elbette ki hepsi açıkça dile getirilmezler. İktisadi sistemin doğası, imkânları ve sınırları ile ilgili geniş kabul gören görüşlerin birçoğu daha az bilinçli ve daha kapalı süreçler tarafından biçimlendirilirler. Bununla birlikte, düzenleyici kuramsal çerçevenin sarıh bir ifadeye kavuşması konuyla alakadar herkes için faydalıdır. Bu durumda bulgular daha kolayca sınanabilir, dolayısıyla da en kolay bir şekilde başkalarına iletilebilirler. En azından demokratik toplumlarda, kuramsal araştırmaların toplumsal önemi, büyük ölçüde bu çalışmaların nüfuz ettirme yeteneklerinin kamuya iletilebilirlik derecesine bağlıdır. Bu yüzden, iktisatçıların kullandığı analitik sistemlerin özelliklerini hepimiz ne kadar çok bilirsek, politika konuları hakkındaki yargılarımız da o kadar isabetli olur.

Gerek geçmiş gerek günümüzdeki iktisatçıların, halkın da dâhil olduğu ortak bir mecrada yer alırken gösterdikleri gayret çeşitli analitik sistemler ortaya çıkarmıştır. Bu sistemler arasındaki farklılıklar, kısmen bu sistemlerin kurucularının kendilerini yöneltmiş oldukları kurumsal koşulların farklılıklarıyla ilgilidir. Ancak, çeşitli analitik yapıların yorumlanmasında diğer bir mesele daha önemli bir yer tutar: Başlıca sistemlerin her birinin hizmet etmek için kuruldukları farklı amaçlar. Kişi, işsizlik ve enflasyon sorunlarını, bir piyasa sisteminin kısa dönem kaynakları tahsis özelliklerini ya da uzun dönemli ekonomik büyümenin neden ve sonuçlarını aydınlatma temel amacıyla kurulmuş kuramsal sistemlerin birbirine denk görüş açıları getirmelerini beklememelidir. İktisattaki ana düşünce akımları arasındaki farklılığın temel kaynaklarından biri, bu akımların başlangıçta etrafında örgütlendikleri anali-

tik yapıyı bütünleştirmede kullanılan kategorileri şekillendiren temaların farklı olmalarıdır.

Şu iki benzetme bu hususun önemini dile getirmede faydalı olabilir. İktisat kuramcıları tarafından kurulan kuramsal yapılar sık sık alet takımları olarak nitelendirilirler. Fakat bu kuramsal avadanlıklardaki aletler –elle tutulur parçalardan oluşan alet çantalarındakiler gibi– özdeş parçalara bölünmezler. Aksine, onların biçimi, yerine getirmeleri umulan işin boyutları tarafından belirlenir. Bazı sorunları halletmede faydalı olan aletler diğerlerinin gereksindiği etkiyi oluşturmada çoğunlukla başarısız kalırlar.

İktisat kuramcısının çalışma tarzı, önemli bir açıdan, profesyonel bir fotoğrafçının çalışma tarzına da benzetilebilir. Her ikisi de gerçekliğin suretini çıkarmaya çalıştıkları hâlde hiçbir gerçekliği tüm karmaşıklığı içinde tasvir edemez. Ayrıca bunu gerçekleştirebilmiş olsalardı kendi işlerini yapıyor olmazlardı. Onların görevi, konularının esas niteliğini yakalamak ve böylece sıradan gözlemciye aksi hâlde gözden kaçıracağı içgörüler sunmaktır. Dahası, her iki durumda da ortaya çıkarılan resimler gözlem sahasına olduğu kadar gözlemciye de bağımlıdır. Örneğin, bir fotoğraf makinesinin kaydettiği şey makinenin çevrilmiş olduğu yön ile odak mesafe çerçevesi ve mercek boşluğu tarafından belirlenir. İktisattaki analitik sistemler de benzer bir tarzda, reel dünyanın bazı özelliklerine nüfuzumuzu keskinleştirirken, odak noktaları dışında kalan şeyleri bulanıklaştırırlar. Diğer bir deyişle, hiçbir sistem bir başına her şeyi yapamaz. Gerçekte, bir sistemin güç ve zaafı madalyonun ön ve arka yüzüdür.

İktisattaki kuramsal inşaların bu özelliği, geçmişe ait literatürü yeniden gözden geçirmemiz için yeni bir gerekçe oluşturmaktadır. Eğer iktisatçılar daima özdeş hedeflere ulaşmaya çabalamış olsalardı, dikkatimizi –tüm pratik amaçlar bakımın-

dan– onların en son bulgularıyla sınırlandırmamız haklı olabilir. Fakat gerçekte bu böyle olmamıştır. İktisatçılar, aletlerini farklı zamanlarda farklı hedefleri dikkate alarak biçimlendirmişlerdir.

İktisadi düşünceler tarihinde dört ana analitik gelenek – Klasik, Marksist, neoklasik ve Keynesyen– göze çarpmaktadır. Bunların her biri farklı sorular bütünü etrafında düzenlenmişlerdir. Onların formüle edilmelerini teşvik eden koşullar, sonraki olaylar tarafından önemli ölçüde değişime uğratılmış bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu *üstün modellerin* öncü kuramcılarının üzerinde yoğunlaştıkları merkezî sorular zamanla yeniden ele alınmaktadır. Bu sorular yeniden sorulduğu vakit kuramcılarının boğuşmuş oldukları kuramsal sorunlarla yeniden karşılaşmaktayız. Bu yüzden bu sistemlerin incelenmesi sürekli bir uygunluğa sahiptir. Onların yapılabilirlik ve sınırlılıklarını ne kadar iyi bilirsek tekrar gündeme geldiklerinde benzer soruları ele alırken o kadar donanımlı oluruz.